

УДК 336:338.12.017

А. С. Марина

здобувач, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Донецький державний університет управління, Україна
marinaann@yandex.ru

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Виявлення основних проблем у забезпеченні фінансової безпеки держави базується на комплексному аналізі та виокремленні факторів впливу на рівень захищеності національної фінансової системи. Складність побудови цієї системи зумовила розгляд кожної її складової для об'єктивної оцінки рівня безпеки. Рівень фінансової безпеки держави визначено автором на основі розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки, що, своєю чергою, є сумою інтегральних індексів окремих сфер фінансової діяльності (бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної, страхової, фондової, банківської, інвестиційної). Аналіз зазначених показників у динаміці дозволив виявити основні проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки країни та окреслити можливі напрями їх вирішення.

Ключові слова: фінансова безпека, індикатори фінансової безпеки, інтегральний індекс фінансової безпеки, фактори впливу на фінансову безпеку.

А. С. Марина

соискатель, кафедра менеджмента внешнеэкономической деятельности,
Донецкий государственный университет управления, Украина

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотация. Определение основных проблем в обеспечении финансовой безопасности государства основывается на комплексном анализе и выделении факторов влияния на уровень защищенности национальной финансовой системы. Сложность построения этой системы обусловила рассмотрение каждой ее составляющей для объективной оценки общего уровня безопасности. Уровень финансовой безопасности страны автор определяет путем расчета интегрального индекса финансовой безопасности, который, в свою очередь, является суммой интегральных индексов отдельных сфер финансовой деятельности (бюджетной, долговой, денежно-кредитной, валютной, страховой, фондовой, банковской, инвестиционной). Анализ интегральных индексов в динамике позволяет выделить основные проблемы в обеспечении финансовой безопасности государства и предложить основные пути их решения.

Ключевые слова: финансовая безопасность, индикаторы финансовой безопасности, интегральный индекс финансовой безопасности, факторы воздействия на финансовую безопасность.

Anna Maryna

Ph.D. Seeker, Donetsk State University of Management, Ukraine
163 a Cheliuskintsev St, Donetsk, 83015, Ukraine

FINANCIAL SAFETY OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract. Determination of major problems in provision of financial security of the state is based on the complex analysis and distinguishing of influencing factors on the level of national financial system protection. Complexity of building the financial system itself determines the necessity of revision of each its integral part for objective assessment of common security level. Determination of financial security level is performed by means of integral Index of financial security calculation which is a sum of integral indices of separate spheres of financial activity (budget, debt, monetary base, foreign exchange, insurance, stock, banking, investment). The analysis of integral indices over time allows to set aside major problems in the state financial security provision and to propose ultimate ways of their solution.

Keywords: financial safety; indicators of financial safety; integrated index of financial safety; factors of impact on financial safety.

JEL Classification: C13, E10, E42, G10, G19

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки та її фінансової сфери потребує більшої уваги до захищеності й стійкості національної фінансової системи від проявів небезпеки та загроз різного походження і характеру. Забезпечення належного рівня фінансової безпеки залежить від рівня захищеності основних складових фінансової системи країни – бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної, інвестиційної, страхової, фондової, банківської.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова безпека країни та основні заходи щодо її забезпечення розглядаються у працях багатьох вітчизняних і російських науковців: О. Барановського, М. Єрмошенка, А. Сухорукова, В. Шлемка, І. Бенька, О. Ревака, Б. Кваснюка, Я. Жаліла, В. Мунтяна, М. Медведкіної, О. Савицької та ін. Питання захищеності фінансової сфери висвітлюють у своїх роботах учені різних країн світу, зокрема С. Хіч (S. Schich), А. Грінспен (A. Greenspan), Т. Шанмугаратнам (T. Shanmugaratnam), М. Горетті (M. Goretti), С. Ланану (S. Lanau), У. Рамакришнан (U. Ramakrishnan) та ін. Однак попри численні теоретичні розробки досі відсутня комплексна оцінка рівня фінансової безпеки, його залежності від захи-

щеності основних складових фінансової системи. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті – проаналізувати в динаміці стан фінансової безпеки країни у цілому та її складових зокрема, визначити основні проблеми в забезпеченні відповідного рівня фінансової безпеки, запропонувати напрями їх розв'язання.

Основні результати дослідження. Основу фінансової безпеки держави становить стабільний розвиток фінансової системи та економічне зростання країни. При цьому основним завданням системи фінансової безпеки є забезпечення захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання. Аналіз ситуації у фінансовій сфері України свідчить про наявність значних диспропорцій її розвитку, що не може не позначитися на рівні фінансової безпеки країни.

Визначення рівня фінансової безпеки здійснюється за розробленою у 2007 р. Кабінетом Міністрів України «Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України» (далі – Методика), що базується на комплексному аналізі індикаторів фінансової безпеки за такими напрямками: бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна

безпека, боргова безпека, безпека страхового ринку, безпека фондового ринку [1]. У Методиці окремим елементом виділено інвестиційну безпеку, що, на наш погляд, необґрунтовано, оскільки інвестиції являють собою фінансові ресурси. Крім того, за рівнем інвестицій (сукупність інвестиційних потоків з економіки країни та інвестиційних потоків в економіку країни) визначається ступінь фінансової відкритості економіки країни. Тому в роботі для розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки держави враховано значення інвестиційної безпеки.

Вагові коефіцієнти, за якими ми обчислюємо інтегральний індекс фінансової безпеки держави, наведено в табл. 1. Визначення вагових коефіцієнтів здійснено на основі значень, поданих у Методиці, відповідно до теорії «адитивної цінності» [2] та з урахуванням включення до складу фінансової безпеки інвестиційної складової.

Різна спрямованість показників певної галузі фінансової діяльності зумовлює необхідність нормування змінних, тобто переходу від абсолютних і відносних до нормалізованих значень індикаторів. Якщо розрахований показник відповідає встановленим нормативним значенням, йому присвоюється оцінка «1»,

при відхиленні від граничних значень оцінка нормалізованого показника зменшується, найгіршому значенню показника присвоюється оцінка «0». Розраховані інтегральні індекси фінансової безпеки та її складових за 2003–2012 рр. представлено в табл. 2.

Динаміка індексу бюджетної безпеки характеризується поступовим зростанням до 2008 р., різким падінням у 2009 р. та наступним ростом протягом двох років. Приріст інтегрального індексу бюджетної безпеки у 2012 р. є від'ємним, рівень індексу дорівнює 74,83%.

Фактори, що найбільше вплинули на рівень бюджетної безпеки:

- значне відхилення фактичних доходів державного і зведеного бюджетів від запланованих, що спричинило невиконання видаткової частини;
- зростання, починаючи з 2005 року, частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, що є негативним моментом бюджетної політики;
- покриття дефіциту зведеного бюджету переважно за рахунок зовнішніх запозичень, що призводить до зростання валового зовнішнього боргу та витрат з його обслуговування;
- збільшення амплітуди коливань державних видатків на одну особу (далі – ос.) за регіонами України. У 2003 р. різниця у видатках складала 913 грн. (мінімальні видатки – 538 грн./ос., максимальні – 1451,1 грн.), у 2007 р. – 1742,2 грн. (мінімальні видатки – 891,5 грн./ос., максимальні – 2633,7 грн.), у 2012 р. – 2973 грн. (мінімальні видатки – 1836 грн./ос., максимальні – 4820 грн.). При цьому найменший рівень видатків зберігається в Луганській області, найбільший – у місті Києві.

Рівень інтегрального індексу боргової безпеки характеризується постійною тенденцією до зменшення протягом усього досліджуваного періоду. У 2012 р. він склав 84,85% порівняно із 97,78% у 2002 р. Основним чинником падіння рівня боргової безпеки є зростання валового зовнішнього боргу, що у 2012 р. сягнув \$38,655 млн., у розрахунку на одну особу – \$847 (6768,23 грн.). Сума зовнішнього боргу в 1,57 раза перевищує обсяг золотовалютних резервів країни, що свідчить про наявність значного ризику вразливості фінансової системи країни.

Інтегральний індекс грошової безпеки знаходиться в межах 75–87%. У 2012 р. його значення є найменшим у досліджуваному періоді, на що вплинули такі фактори:

- постійне збільшення готівкової бази відносно ВВП (за встановленого нормативного значення 4% у 2012 р. це співвідношення дорівнювало 14,43%);
- зменшення питомої ваги довгострокового кредитування в загальному обсязі кредитів комерційних банків;

Таблиця 1
Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки країни

Фінансова сфера	Значення вагового коефіцієнту
Бюджетна	0,1232
Грошово-кредитна	0,1190
Валютна	0,0949
Боргова	0,0765
Страхова	0,0383
Фондова	0,0581
Банківська	0,0992
Інвестиційна	0,3908
Загалом	1,0000

Джерело: Розраховано автором на основі [1]

Таблиця 2
Інтегральний індекс фінансової безпеки країни та її складових

№ з/п	Фінансова сфера	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Бюджетна	0,8086	0,8087	0,7733	0,7710	0,8578	0,8933	0,6130	0,6958	0,8095	0,7483
2.	Грошово-кредитна	0,7779	0,8393	0,8526	0,8719	0,8358	0,7646	0,8504	0,8447	0,8107	0,7290
3.	Валютна	0,8669	0,8452	0,8676	0,8525	0,8820	0,8357	0,5259	0,8282	0,8399	0,8442
4.	Боргова	0,9777	0,9556	0,9605	0,9469	0,9312	0,8642	0,8603	0,8390	0,8449	0,8434
5.	Страхова	0,5536	0,6421	0,6612	0,6935	0,7468	0,8074	0,7584	0,7452	0,7322	0,6520
6.	Фондова	0,6249	0,6353	0,5926	0,6296	0,6678	0,4367	0,4275	0,5130	0,6479	0,6211
7.	Банківська	0,8635	0,8930	0,9723	0,8570	0,9140	0,8350	0,8610	0,9055	0,9255	0,9720
8.	Інвестиційна	0,6031	0,6745	0,8950	0,7475	0,8285	0,7382	0,2560	0,5227	0,5026	0,4992
	Інтегральний індекс фінансової безпеки	0,7281	0,7665	0,8585	0,7924	0,8419	0,7741	0,5318	0,6815	0,6945	0,6762

Джерело: Складено автором

Динаміка інтегрального індексу фінансової безпеки (рис. 1) свідчить про зменшення захищеності фінансової сфери держави. Різне падіння індексу відбулося у 2009 р. – на 30 в.п. до 53,18%, що є наслідком впливу світової кризи, яка розпочалася у 2007 р. у США й спричинила масовий відтік короткострокового капіталу з економіки України протягом 2008–2009 рр. Заходи щодо стабілізації рівня фінансової безпеки країни, які вживалися протягом наступних років, забезпечили безпеку фінансової системи на рівні 68,5%.

Найбільший рівень фінансової безпеки спостерігався у 2005 р. – 85,85%, найменший – 53,18% у 2009 р. Упродовж останніх 3-х років відбувається незначне коливання рівня фінансової безпеки у межах 67,62–69,45%. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки охоплює зміни інтегральних показників окремих сфер, які є складовими фінансової діяльності країни (рис. 2).

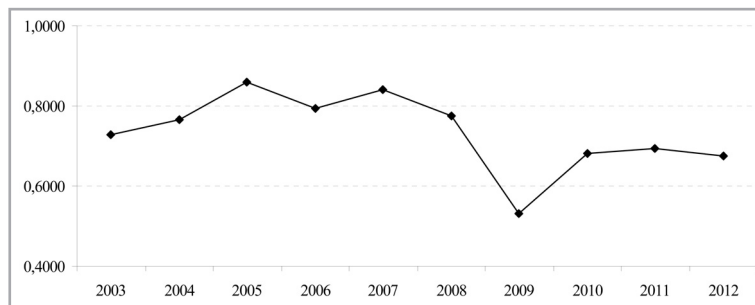

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу фінансової безпеки країни, 2003–2012 рр.
Джерело: Складено автором

- забезпечення відносної цінової стабільності: у 2012 р. рівень інфляції склав 4,6% порівняно із 8% у попередньому році.

Валютна безпека забезпечена у 2012 р. на 84%. Найменше значення інтегрального індексу спостерігалося у 2009 р. внаслідок різкого знецінення національної валюти відносно долара США: у 2007 р. середньорічний курс становив 5,05 грн./дол., у 2008-му – 5,26 грн./дол., у 2009 р. – 7,79 грн./дол. Негативною тенденцією є також скорочення зовнішніх золотовалютних резервів країни на 23% у 2012 р.

Індекс безпеки фондового ринку від 2008 р. має позитивну тенденцію до зростання – його рівень у 2012 р. склав 62,11%. Основні чинники впливу:

- незначне зростання темпів емісії цінних паперів, капіталізація ринку акцій відносно ВВП, що становить лише 40% за нормативного значення 60–90%;
- збільшення обсягів біржової торгівлі похідними фінансовими ресурсами порівняно із первинними.

Забезпечення зростання інтегрального індексу безпеки страхового ринку у 2003–2011 рр. змінилося скороченням значення цього показника у 2012 р. до 65,2% проти 73,4% у 2011 р. Основні причини зниження рівня безпеки страхового ринку:

- зменшення «щільності страхування» до 57 дол. США/ос. за нормативного значення 140 дол. США/ос. Найбільше значення цього індикатора спостерігалося у 2008 р. – 98 дол. США/ос.;
- збільшення частки перестраховиків-нерезидентів у загальному обсязі страхових премій – до 55% у 2012 р.;
- зменшення питомої ваги довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій;
- низький рівень поширення страхових послуг.

Найбільші зміни торкнулися інтегрального індексу інвестиційної безпеки: його значення у 2009 р. склало 25,6%, що є критичним. Таке різке падіння індексу зумовлено значним відтоком короткострокового капіталу, від'ємним значенням прямих іноземних інвестицій в економіці. Основні фактори впливу на рівень інвестиційної безпеки:

- постійне збільшення ступеня зносу основних фондів – від 48% у 2003 р. до 78% у 2012 р. за граничного значення 30%;
- скорочення, починаючи з 2007 року, співвідношення інвестицій та вартості основних фондів до 1,6%;
- зниження темпів росту інвестицій в основний капітал (рівень інвестицій в основний капітал у 2012 р. склав лише 16%).

Таким чином, пріоритетними напрямками забезпечення національної фінансової безпеки є розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням належного рівня безпеки її складових. До основних заходів зі стабілізації рівнів безпеки сфер фінансової діяльності можна віднести:

- проведення зваженої політики бюджетування на базі розрахунку і прогнозування основних макроекономічних показників, реформування бюджетного процесу на всіх рівнях (державний, місцевий), збільшення результативності бюджетних витрат;
- зменшення зовнішнього боргу шляхом скорочення фінансування дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, підвищення ефективності управління державним та гарантованим державою боргом шляхом реалізації сучасної стратегії залучення позичкового капіталу;
- поетапне скорочення бюджетного дефіциту;
- лібералізація грошово-кредитної політики, а не її одностороння спрямованість на мінімізацію інфляції;
- створення сприятливих умов для репатріації вивезеного капіталу, що сприятиме зменшенню нелегального відтоку капіталу за кордон;
- зниження рівня доларизації економіки, проведення політики щодо збільшення довіри до національної грошової одиниці;
- оптимізація структури й обсягу золотовалютних запасів країни для забезпечення стійкості фінансової системи;
- підвищення капіталізації та ліквідності організованого ринку цінних паперів;

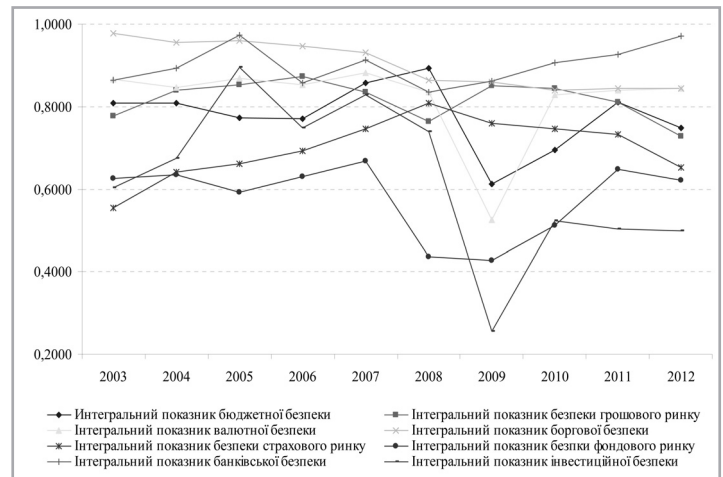

Рис. 2. Динаміка інтегральних індексів безпеки окремих сфер фінансової діяльності

Джерело: Складено автором

- удосконалення інституційної структури ринку капіталів із метою диверсифікації ресурсної бази і стимулювання залучення заощаджень населення;
- сприяння концентрації страхового ринку та вдосконалення ліцензування діяльності страховиків;
- стимулювання впровадження довгострокового страхування на державному рівні (наприклад, медичного);
- узгодження національного законодавства у фінансовій сфері з міжнародними стандартами і сучасними вимогами розвитку фінансових відносин.

Висновки. Підтримка фінансової безпеки держави на рівні, що забезпечуватиме ефективне функціонування фінансової системи країни, потребує визначення та постійного моніторингу основних показників фінансової безпеки. Розробка і впровадження комплексу заходів щодо запобігання, виявлення та недопущення в майбутньому розвитку кризових явищ у фінансовій сфері базується на аналізі в динаміці інтегральних показників фінансової безпеки і її складових, що дозволяє виявити схожі тенденції та застосовувати накопичений досвід з усунення негативних наслідків. Досягнення оптимального рівня стабільності фінансової системи вимагає від суб'єктів фінансових відносин постійного вдосконалення заходів щодо ідентифікації наявних і потенційних загроз та напрямів їх усунення в усіх сферах фінансової діяльності.

Література

1. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджена Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id
2. Власов М. П. Моделирование экономических процессов / М. П. Власов, П. Д. Шимко. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 409 с.
3. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
6. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
7. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>
8. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 07.06.2013

References

1. The Government of Ukraine (2007). *Method of calculation of the level of Ukraine's economic safety*. Retrieved from http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 (in Ukr.).
2. Vlasov, M. P., & Shymko, P. D. (2005). *Modeling of economic processes*. Rostov-na-Donu: Phoenix (in Russ.).
3. *The National Bank of Ukraine*. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua> (in Ukr.).
4. *The State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukr.).
5. *The Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/> (in Ukr.).
6. *The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. Retrieved from <http://www.me.gov.ua> (in Ukr.).
7. *The State Treasury Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua> (in Ukr.).
8. *The National Securities and Stock Market Commission*. Retrieved from <http://nssmc.gov.ua/> (in Ukr.).

Received 07.06.2013